

MAKALE GEÇMİŞİ

Gönderim: 27.11.2017

Düzeltilme: -

Kabul: 04.12.2017

TANZİMAT'TAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE TÜRK TOPLUMSAL VE SİYASAL YAŞAMINDA ÖNE ÇIKAN KADINLAR

Öz

Batı dünyasında ortaya çıkan feminist hareketlerle birlikte, kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerdeki yeri sorgulanır hale gelmiştir. Buna paralel olarak Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet'e uzanan süreçte, Türk toplumsal hayatında da kadının "kamusal alan"a dahil olabilme çabaları görülmüştür. Bu makalede, Osmanlı-Türk modernleşmesinde ortaya çıkan kadın hareketleri ve öncü kadınların çalışmaları incelenerek, Osmanlı-Türk modernleşmesinde kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik kazanımlarının modernleşme sürecinin doğal sonucu olarak mı yoksa kadın hareketleri ve öne çıkan kadınların çabaları sonucu mu elde edildiği; Türk toplumunun modernleşme çabalarında ve Türkiye'de kadın kimliğinin oluşmasında bu hareketlerin ne derece etkili olabildiği tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *kadın hareketleri, modernleşmede öncü kadınlar, Osmanlı-Türk modernleşmesi, Türkiye'de kadınlar*

Mehtap Hamzaoğlu*

lectiō
socialis

*İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

ARTICLE HISTORY

Submitted: 27.11.2017

Resubmitted: -

Accepted: 04.12.2017

PROMINENT WOMEN IN TURKISH SOCIOPOLITICAL LIFE FROM TANZIMAT TO EARLY-REPUBLICAN ERA

Abstract

Women's role in social, political, and economic lives started being questioned after the feminist movements in the western world. Concordantly, from the Tanzimat reform era to establishment of the Republic of Turkey, women's effort to involve in public realm in Turkish society was seen. In this article, feminist movements in Ottoman–Turkish modernization and leading women's efforts are analyzed. In Ottoman–Turkish modernization, it is also analyzed that whether the social, political, and economic achievements of women were the natural results of Ottoman-Turkish modernization or the results of feminist movements and leading women's efforts. Additionally, in modernization efforts of Turkish society and formation of identity of women, the effect of feminist movements is discussed.

Key Words: *women in modernisation, women's movements, prominent women in Turkey*

Mehtap Hamzaoğlu*

lectiō
socialis

* İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Department of Political Science and International Relations, Master's Student

Giriş

On sekizinci yüzyılın sonlarında Batı dünyasında ortaya çıkan feminist hareketlerle birlikte toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerde kadın olgusu giderek daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi ve ardından Fransız Devrimi'nin etkisiyle toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan yeniden yapılanması sürecinde kadının insan hakları açısından bireyselliği, özgürleşmesi, konumu, statüsü, kadın hakları vb. olgular giderek Batı dışındaki dünyada da kadın hareketlerinin doğmasına yol açmıştır.

Bu çerçevede, Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte Türk toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatındaki değişim ve dönüşüm süreçlerinde kadının "kamusal alan"¹ dahil olma çabalarıyla şekillenen kadın hareketleri ve bu bağlamda öne çıkan kadınlar Türkiye'de kadın kimliğinin oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte modernleşme çabalarının önemli ve radikal nitelikteki kısmını teşkil eden kadın konusu, yeni bir ulus yaratma sürecinde kadına yüklenen toplumsal anlamı ve bu dönemde yeni kadın kimliğinin oluşum sürecini de etkilemiştir.

1 "Kamusal alan" kavramı "resmi" ve "özel" olmak üzere en azından iki farklı alanın daha varlığını gerektirmektedir. Ayrıca bu kavram, sivil toplum kavramıyla da çakışmaktadır. Batılı toplumlardan farklı dinamiklere ve kültürel çerçevelere sahip Batılı olmayan toplumlarda iktidar mücadelelerinin özgül bir biçimde gerçekleştiği kamusal alanlar bu dinamik ve çerçevelerle belirlenir (Konuralp, 2016, s. 31). Dolayısıyla, kamusal alana dair değerlendirmeler, sivil toplumun gelişmişlik düzeyi ve ilgili toplumun tarihsel ve kültürel bağlamı dikkate alınarak yapılmalıdır. Bu makalede de Batılı olmayan bir toplumsal yapıya sahip Osmanlı toplumundan modern Türkiye'ye geçiş süreci ele alındığından Osmanlı-Türk modernleşmesinin özgünlüğü önem taşımaktadır.

Bu makalede, Tanzimat döneminden başlayarak Osmanlı-Türk modernleşmesinde kadının rolü, Cumhuriyet reformlarının Türkiye'deki kadın hareketleri açısından önemi, Türk kadınlarının toplumsal, siyasal ve ekonomik haklarını elde edişlerinde siyasal bir özne olarak ne derece etkili oldukları, Cumhuriyet'in modernleşme ve ulus-devlet oluşturma projesindeki kadınların yeri ele alınmaktadır.

Makalede kullanılan dönemleme şu şekildedir: Birinci alt bölümde anlatılan Geç Osmanlı dönemi olarak adlandırdığım dönem, Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet ile Birinci Dünya Savaşı dönemlerini kapsamaktadır.

İkinci alt bölüm, Birinci Dünya Savaşını takiben başlayan Milli Mücadele dönemini içermektedir. Üçüncü alt bölümde ise Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırdığım ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1930'ların ortalarına kadar olan sürecin değerlendirmesi yapılmaktadır.

Geç Osmanlı Döneminde Kadın

Henüz tarım ekonomisine özgü koşulların tam anlamıyla yerleşmediği İslam öncesi Türk toplumunda kadın ile erkek arasında aile içi ilişkilerde, çocuğun eğitiminde, mülkiyet hakkının ve siyasal hakların kullanımında görece eşitlik söz konusuyken; 11. yüzyıldan itibaren Türk kadını açısından durumun dramatik bir biçimde değişmeye başladığı görülmektedir. Bir yandan göçebelikten yerleşik tarım toplumuna geçiş sürecinin zorlaması, diğer yandan İslam dininin yayılmasına ve toplumsallaşmada bir ideoloji haline gelmesine koşut olarak İslam öncesi Türk kültürünün değerlerinin terk edilmesi, kadının bireysel ve toplumsal konumunu günden güne geriletmiştir (Kaymaz, 2010, s. 337).

Kadının statüsündeki bu dramatik düşüş, Doğu-İslam toplumlarına özgü bir durum değildir. Hristiyan Batı toplumlarında da durum aşağı yukarı aynıdır. Ancak Batı, 15. yüzyıldan itibaren tarımsal ekonomiden önce ticaret, sonra sanayi ekonomisine doğru gelişen bir

evrim geçirmiş; buna bağlı olarak da dinsel ideolojinin dar kalıpları aşılmaya, aklın ve bilimin ışığında gelişen yeni bakış açıları toplumsal yaşama egemen olmaya başlamıştır. “Rönesans”, “Reform” ve “Aydınlanma” kavramlarında ifadesini bulan bu süreç, bireysel hak ve özgürlükleri, özgür düşüncüyü, akla ve bilime dayanan toplumsal-siyasal felsefeleri geliştirmiştir.

Sanayi Devrimi'nin sonucunda kadının çalışma yaşamında etkin biçimde yer almaya başlamasıyla birlikte kadının toplumsal statüsü de yükselmeye başlamıştır (Kaymaz, 2010, s. 336). Elbette gerek Doğu kültürlerinde gerekse Batılı kültürlerde binlerce yıllık erkek egemen toplumsal ve siyasal allayışın aşılması kolay olmadığı gibi, bunun için verilecek mücadele de kısa olmayacaktı.

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı toplumunda Müslüman kadının hukuki statüsü şeriat hükümlerine göre belirlenmiş ve kadının toplumsal statüsü ve kadın hakları konusunda somut bir gelişme hiç olmamıştır. Tanzimat'tan sonra ise çok sınırlı bir biçimde de olsa, kadınların eğitim ve çalışma yaşamına girmesine yönelik bazı adımlar atılmıştır.

Bu çerçevede, 1842'de *Askeri Tıbbiye*'ye bağlı *Ebelik Okulu*, 1869'da *Kız Sanat Okulu (İnas Sanayi Mektebi)*, 1870'de *Kız Öğretmen Okulu (Darülmualimat)* açılmış ve kız çocuklarının ilk ve ortaokul (iptidai ve rüştiye) eğitimi görmelerinin önü açılmıştır. 1913-1914'te kızlar için ilk lise *İstanbul İnas Sultanisi* adıyla İstanbul'da açılmış, 1915 yılında *İstanbul Üniversitesi*'nde (*Darülfünun*) kadınlar için haftada dört gün olmak üzere muntazam konferanslar verilmeye başlanmıştır. Aynı yıl *İnas Darülfünunu* adı altında kızlar için bir yükseköğretim kurumunun kurulmuştur (Gökçimen, 2008, s. 10). 1897 yılında kadınlar ücretli işçi ve 1913 yılında ise ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başlamıştır (Gökçimen, 2008, s. 11). Bütün bu adımlar, dönemin yönetimi tarafından kadınlar için iki mesleğin uygun görüldüğünü ortaya koymaktadır: Ebelik (hemşirelik) ve öğretmenlik (Kaymaz, 2010, s. 335).

Bu devirde yapılan genel hukuk reformlarından kadınların da istifade ettiği şüphesizdir. 1847'de çıkartılan bir *irade-i seniyye*² ile esirlerin alım-satımı yasaklanıp, İstanbul'daki esir pazarı kapatılırken; bunu, 1854'te beyaz esirlerin, 1857'de siyah esirlerin alım-satımını yasaklayan kararlar takip etmiştir. Ancak, bu kararların uygulama alanına geçirilmesi pek kolay olmamıştır. Zira Kafkasyalı kızların alım-satımı uzun süre devam etmiştir. Miras hukuku alanında ise yine 1847'de çıkarılan bir *irade-i seniyye* ile oğlan-kız evlat arasındaki eşitsizlik giderilmiş ve bu husus 1858 yılında yapılan *Toprak Hukuku Islahatı* ile de genişletilerek mirasta cinsiyete bakılmaksızın kız ve oğlan çocuklara eşit haklar tanınmasını sağlamıştır. Bu kanunla beraber daha evvelki devirlerde evlenen kızlardan alınan “gelinlik vergisi” de kaldırılmıştır (Kodaman, 1990, s. 143)

Diğer taraftan bu dönemde ve takip eden Birinci Meşrutiyet döneminde kadınlar ilk kez cılız da olsa seslerini duyurmaya başlamışlar ve 1869 yılından başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar kırka yakın kadın gazete ve dergisi çıkartılmıştır. Bu yayınlar, kadınlar için kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dile getirme, taleplerini gündeme getirmede önemli bir mecra olmuştur.

İlk kadın dergisi *Terakki-i Muhaderat* (Kadınların İlerlemesi) 1869'da, sahibi ve yazarları kadınlardan oluşan ilk kadın dergisi *Şükûfezar* 1886'da, başyazarı ve yazar kadrosu kadınlardan oluşan ilk kadın gazetesi *Hanımlara Mahsus Gazete* ise 1895'te yayımlanmaya başlanmıştır. İlk kadın derneği olan *Şefkat-i Nisvan* (Kadın Sevecenliği) ise 1898'de Emine Semiye (Önasya) Hanım³ ve

2 Osmanlı İmparatorluğu'nda özel veya resmi bir konu hakkında verilen padişah emri.

3 Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamı, tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa'nın kızlarından olan Emine Semiye Hanım (1864-1944) kardeşi Fatma Aliye'yle birlikte Osmanlı kadın hareketi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Batı'da eğitim gören ilk Türk kadınlara

arkadaşları tarafından Selanik'te kurulmuştur (Kaymaz, 2010, s. 338).

İkinci Meşrutiyet dönemine gelindiğinde hızlanan modernleşme sürecinde Osmanlı toplumunda kadının toplumsal kimliğinin kazandırılması her geçen gün daha da artan bir öneme sahip olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle oluşan özgürlük ortamında artık aydın Osmanlı kadınları da kendileriyle ilgili meselelere duyarsız kalamayarak gazetelerde, dergilerde, edebiyatta görünür hale gelerek kadınlığa ait sorunlarını çeşitli yayın organlarında dile getirmişler ve bu sorunlara yönelik çözüm arayışlarına girmişlerdir. Böylece aydın Osmanlı kadınları, ortak bir kadınlık bilinci ve ortak bir "kadınlık mefkûresi" (kadınlık ülküsü) geliştirmişlerdir (Karaca, 2013, s. 1483). Aydın Osmanlı kadınlarının bu dönemde seslerini topluma ulaştırdıkları önemli bir gelişme, 1913'te çıkarılmaya başlanan *Kadınlar Dünyası* dergisidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk feminist kadın dergisi olan *Kadınlar Dünyası*'nı kendi özel servetiyle kuran kişi derginin imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye (Mevlan-Civelek) ve sorumlu müdürü de Emine Seher'dir. 4 Nisan 1913'ten 1921'e dek Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yüzünden kesintilere uğrasa da yayın hayatını sürdürmüş olan dergi ilk yüz sayısını günlük olarak, daha sonra haftalık olarak, savaş yıllarında ara verildiyse de 1921 yılına dek 9 yıl süreyle çıkarılmıştır.⁴ Feminist olduğunu

açıkça dile getiren dergi, "kadınların hak ve hukuku tanınmadıkça erkek yazılarına yer verilmeyeceği" ilkesi ile yayın yapmıştır. Aynı zamanda *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti*'nin de basın-yayın organı durumunda olduğundan, cemiyetin üyesi kadınlar burada yeni fikirler taşıyan yazılar kaleme almışlardır. Dergide yayımlanan yazılar bir yandan eski gelenek, göreneklere ve bâtil fikirlere şiddetle hücum ederken; diğer yandan, kadın eğitimi ve öğretimi, evlenme, sanayi, kıyafet, hürriyet gibi-kadını ilgilendiren konuları içermekteydi (Kodaman, 1990, s. 172). Bu yazıların söz konusu dönemde önemli etkileri olmuş ve kadın haklarının elde edilmesi için yapılan çalışmalara bu dergide de ön ayak olmuştur. O zamana kadar imparatorlukta Müslüman kadınların fotoğrafı hiçbir yerde basılmaz ve görülmez iken, bu dergi büyük bir cesaretle ilk defa Müslüman kızlarının fotoğraflarını yayınlamıştır ki o devir için bu hareketler devrim niteliği taşıması bakımından üzerinde durulmaya değerdir. Bu ilk hareket üzerine, diğer dergi, gazete ve mecmualar da Müslüman kadınların resimlerini yayınlamaya başlamışlar. Bu gibi yenilikler şüphesiz İkinci Meşrutiyet dönemi Osmanlı toplumunda tam bir tasvip görmemiş ve eski anlayışı yıkamamıştır, fakat eski anlayış gittikçe zorlanmaya başlamıştır (Kodaman, 1990, s. 173).

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği fikir akımları, özellikle kadının eğitilmesi konusunda birleşmiştir. İslamcılara göre kadın eğitilirse iyi bir ev hanımı olacak, Batıcılara ve Türkçülere göre ise eğitim, kadının sosyal hayata girmesi için de gerekli olacaktır. Bu amaçla kızlara meslek kazandıracak okullar açılmıştır. Kadınların sosyal hayata girmesi üzerine aile hukukunda düzenlemeler yapılmıştır. 1917'de *Aile Hukuku Kararnamesi* çıkarılmıştır.

rından biri olarak Fransa ve İsviçre'de yedi yıl psikoloji ve sosyoloji eğitimi almıştır. Dernek faaliyetlerinin yanı sıra, gazetecilik de yaparak kadın ve toplum konusundaki siyasi ve edebi düşüncelerini dile getiren Emine Semiye Hanım, Balkan Savaşları'nda hemşirelik yapmıştır. Hayatının sonuna kadar İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kız okullarında Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır (Karaca, 2013).

4 Çerkes kökenli bir aileden gelen Nuriye Ulviye Hanımefendi'nin (1893-1964) ailesi Kafkasya'dan Ruslar tarafından sürülmüş, deniz yoluyla önce Trabzon'a, ardından da Çerkesle-

re yerleşebilecekleri yerlerden biri olarak gösterilen Gönen'e yerleşmişlerdir. Küçük yaşta saraya verilen ve saray terbiyesiyle yetişen Nuriye Ulviye Hanımefendi, kadın hakları olarak mücadeleci ve eylemci kişiliğiyle öne çıkacaktır (Akkent, 2012).

Buna göre evlenme ve boşanma devlet iznine bağlanmıştır. Evlenme yaşı kadında 17, erkekte 18 yapılmıştır. İkinci evlilik kadının iznine bağlanmıştır. Yine bu dönemde sosyal alanda kadın hakları tartışılırken aynı zamanda kadınlar; çarşafı çıkarmak, tiyatroya gitmek, çalışmak, eşleriyle aynı arabaya binmek istedikleri için sosyal baskı altına girmişlerdir (Şahin ve Şahin, 2013, s. 55).

İkinci Meşrutiyet döneminde dönemin en etkili kadın hakları savunucuları, Ziya Gökalp ve Celal Nuri'dir. Celal Nuri, 1915 yılında yazdığı *Kadınlarımız* adlı kitabında, kadınların içinde bulunduğu durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasının temel nedeni olarak tanımlamakta ve yarısı tutsaklık altında yaşayan bir ulusa özgür denemeyeceğine dikkat çekerken (Kaymaz, 2010, s.339); Ziya Gökalp ise, İslam dininin kadınlarla ilgili olumsuz yaklaşımını, müfessirlerin yorum hatası olarak görmekte ve *Meslek Kadını* adlı şiirinde "*kadın yükselmezse alçalır vatan*" dizeleriyle konunun önemine dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2008). Nihayet, döneme ait yazılarda kadın haklarıyla ilgili olarak ön plana çıkan başlıca sorunlar ise şu noktalar üzerineydi: Tesettür (örtünme) konusu, evlenme-boşanmada kadına söz hakkı tanınmaması ve birden çok kadınla evlilik, miras hakkında ve mahkemedeki tanıklıkta kadının erkekle eşdeğer tutulmaması, kadının çalışma yaşamına yeterince katılamaması, kadının siyasal alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmaması (Kaymaz, 2010, s. 339).

İkinci Meşrutiyet'le birlikte, her alanda olduğu gibi kadın hakları alanında da düşünsel-siyasal gelişmeler belirgin bir hız kazanmış ve kadın derneklerinin sayısı da hızla artmaya başlamıştır. İlk kurulan dernekler doğrudan doğruya kadın haklarını savunan derneklerden ziyade, genellikle savaşın yaralarını sarmak üzere yardım yapma amaçlı kurulmuştu. Bu durum, dernek kurma konusundaki yasal mevzuatın sınırlandırıcı hükümlerinden kaynaklanmaktaydı. Türk toplumunun ilk anayasası niteliği taşıyan 1876 tarihli *Kanun-ı Esasi*'ye, 21 Ağustos 1909 tarihinde eklenen 120. Madde ile dernek kurma hak ve özgürlüğü

anayasal güvence altına alınmasına rağmen, söz konusu kanunun 3. maddesi "*kavmiyet ve cinsiyet esas ve unvanları ile siyasi cemiyetler teşkili memnudur*" hükmünü içermekteydi (Arslan, 2010, s. 60). Dolayısıyla kadın haklarını savunmak amacıyla kurulan dernekler aslında kanunla çelişmekteydi. Yine de, bu nitelikteki az sayıda dernek, yasal dayanağı bulunmayan fiili birer varlık olarak o dönemde kurulmuşlardır.

Öte yandan, yardım derneği adı altında kurulan kadın dernekleri de kadın haklarına büsbütün ilgisiz kalmamışlardır. Bu örgütlenme sürecini hızlandıran ana etmen ise savaşlardır. Balkan Savaşları ile başlayıp, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar süren dönemde çoğunlukla yardım derneği görüntüsü altında çok sayıda kadın derneği kurulmuştur. Bu dernekler bir taraftan orduya ve donanmaya lojistik destek sağlarken, diğer taraftan şehit çocukları ve kadınlarına yardım ve meslek kazandırmak çabası içerisinde olmuşlardır. Bu derneklerin kurucuları ve faal üyeleri arasında isimleri öne çıkan kadınlar, Fatma Aliye⁵, Halide Edip

5 Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan ve Avrupa kültürü ile yetişen ilk Türk kadın romancı olan Fatma Aliye (1862-1936), 20 yıl kadar basın hayatında roman, hikâye ve makaleleri ile yer almış, eserlerinden bir kısmı Fransızca, İngilizce ve Arapçaya çevrilmiştir.

Hayatını kendi emeği ve mesleği ile kazanan "hür ve bağımsız Türk kadınlarını" tasvir etmesinin yanında, yaşadığı dönemde sosyal konularda da bütün kadınları hizmete çağıran önemli bir kişiliktir. Fatma Aliye Hanım, 1897'de Yunanlılarla yapılan savaşta yaralılar başta olmak üzere Osmanlı askerlerine yardım etmek için *Tercüman-ı Hakikat*'te makaleler yazmış, bu makalelerin etkisiyle halk tarafından askere yardım malzemeleri toplanmıştır. Bu özverisinden dolayı, Fatma Aliye Hanım, 1899 yılında II. Abdülhamit tarafından ikinci rütbeden şefkat nişanı ile ödüllendirilmiştir. Keza, Balkan Savaşları sırasında Rumeli'de cephedeki askerlere yardım amacıyla Fatma Aliye'nin başkanlığında kurulan ve Rumeli sınırındaki askerlere kıyışlık giyecek kampanyası açan "Cemiyeti İm-

Adıvar, Nezihe Muhiddin⁶, Nuriye Ulviye'dir (Kaymaz, 2010, s. 338).

Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı İmparatorluğu'nun katılması ile toplum hayatında yeni bir durum meydana gelmiştir. Askere giden erkeklerden açık kalan bazı memurluklara kadınların tayin edilmesi zorunluluğu doğmuş, savaş sonrası azalan erkek nüfusun fabrikalarda, tarlada vs. alanlarda bıraktığı boşluk kadınlara çalışma olanakları hazırlamış, hastanelerde, posta tekel idaresinde, laboratuvarlarda ve diğer bazı işlerde kadın çalışan sayısı artmıştır (Gökçimen, 2008, s. 11). Dolayısıyla Balkan Savaşları ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı toplumunda kadın cephe gerisi işlerde ve bir ev hanımı olarak yaşadığı evinde eskisinden daha çok çalışma mecburiyeti hissetmiştir. Burada hemen belirtmek gerekir ki, Türk kadını, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi fikir hayatında gerekse de savaşlarda daima pasif bir alanda tanımlana gelmiştir. Balkan Savaşı'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nda Türk kadını, hasta bakıcılığı ile levazım malzemeleri tedarikçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı'nın çetin şartları içerisinde, 1915'te Ahmet Cemal Paşa'nın emriyle kadınlar için bir çeşit mecburi hizmet kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun çerçevesinde, bu dönemde *Osmanlı Kadınları*

Çalıştırma Cemiyeti İslâmiyesi ve İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti aracılığıyla, "Amele Taburları"nda çalışacak Müslüman kadınlar sağlanmıştır (Şahin ve Şahin, 2013, ss. 53-54).

Buraya kadar incelediğimiz Tanzimat'tan Meşrutiyet'e ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde Türk kadının toplumsal ve siyasal yaşamda varlık gösterme mücadelesi, bu dönemi takip eden Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki gelişme ve kazanımların zeminin hazırlanmasını sağlamıştır. Bir sonraki alt bölümde de Türk kadının mücadele ruhunun simgeleştiği Milli Mücadele dönemindeki gelişmeler özetlenecektir.

Kurtuluş Savaşı Döneminde Kadın

Türk kadınının evin dışında çalışmaya başlamasındaki en önemli etkenlerden biri Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonucu ülkenin içine düştüğü ağır sosyo- ekonomik bunalımdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Müslüman kadınlar tüm baskıcı kurallara rağmen zaruret sonucu çalışma hayatına dahil olmuşlardır. Bu çerçevede Kurtuluş Savaşı yıllarında, toplumdaki her sınıf, erkeğiyle ve kadınıyla bu mücadeleye maddi ve manevi destek vermiştir. İnci Enginün (1998, s. 505), Türk kadınının, Milli Mücadele döneminde buldukları durum ve faaliyetleri bakımından şöyle gruplandırmaktadır:

- i. İşgal bölgesinde kalan kadınlar. Bu kadınlar, maruz kaldıkları tecavüz ve taarruzlar dolayısıyla erkekleri göreve çağırarak mazlum kadınlardır. Bunlar sadece mevcudiyetleriyle değil, hazin akıbetlerinin ebedileştirdiği ruhlar olarak da milleti uyandırmışlardır.
- ii. Bizzat eline silah alarak savaşa katılan kadınlar
- iii. Başta Halide Edip olmak üzere geniş kitleyi uyandırmak için, dernekler vasıtasıyla veya yazı faaliyetiyle seslerini duyuran kadınlar.
- iv. Bunların dışında bu faaliyete biraz moda diye bakan ve o yüzden katılan, İstanbul sosyete hanımları ile bu faaliyetin dışında kalanlar kadınlar.

dadiye" II. Meşrutiyet döneminin ilk kadın kuruluğu olarak tarihe geçmiştir (Şahin ve Şahin, 2013, ss. 55-56).

6 Osmanlı feminizminin öncü kişiliklerinden biri olarak Nezihe Muhiddin, Batı'nın etkinliklerini, yayınlarını izlediği Şair Nigar, Fatma Aliye ve Halide Edib'in de içinde yer aldığı büyük kadınlar kuşağının son üyesidir. Nezihe Muhiddin, Osmanlı'daki kadın hareketini Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettirmiş, kadınların çeşitli sorun ve hak talepleri üzerine eğilmiş ve en önemlisi de Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucusu ve ilk başkanı olmuştur.¹⁰ Şubat 1958 tarihinde İstanbul'da yalnız ve unutulmuş bir durumda La Paix Ruh Hastalıkları Hastanesi'nde vefat etmiştir. (Atakan, 2013; Kardaş, 2015).

Enginün'e (1998, s. 505) göre, bu son grup, bu kutsal mücadelenin ateşini ve manasını anlayamamış kişilerdir.

Kurtuluş Savaşı dönemi, kadınların ekonomik hayata filen girmelerinin ötesinde kitlesel bir biçimde politik mücadeleye de katıldıkları bir dönem olma özelliği taşımaktadır. İzmir ve sonrasında İstanbul'un işgalinden itibaren, değişik sınıflardan/statülerden kadınların örgütlenmeye başladıkları, siyasi miting ve gösterilere katıldıkları, kürsülerden halka seslendikleri görülmektedir. Bu bağlamda, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini izleyen günlerde İzmir ve İstanbul'da düzenlenen protesto mitinglerinde gerek konuşmacıların gerek dinleyicilerin çoğunluğu ulusal çıkarlarının bilincindeki kadınlardan meydana gelmiştir. Bu mitinglerden ilki olan ve 19 Mayıs 1919 günü *İnas Darülfunu*'nun öğrencileri ile *Asri Kadınlar Cemiyeti* üyeleri tarafından düzenlenen Fatih'teki mitinge binlerce kişi katılmış ve bu mitingde dönemin en ünlü kadın hatiplerinden Halide Edip⁷, Meliha Hanım ve Naciye Hanım konuşmuştur. Bu mitingde, o güne kadar miting, milli tezahürat gibi toplantıları bilmeyen Osmanlı halkı ilk defa Fatih Meydanı'nda toplanmıştır. Bu miting sonrası, Halide Edip ve iki öğrenci padişaha gitmek için görevlendirilmiş ancak padişah görüşmeyi kabul etmeyince, dileklerini

7 Üsküdar Amerikan Lisesi'nden diploma alan ilk Müslüman kadın olan Halide Edip Hanım (1884-1960), ünlü bir kadın yazar ayrıca siyasi bir lider olmasının yanında öğretmenlik yapan ilk Türk kadınlarından biridir. 1917'de Beyrut'ta, Şam'da kız okulları açmış, burada müfettişlik yapmıştır. 1918-1919'da Darülfunun'da dersler veren Halide Hanım, gazete ve dergilerde yazılar yazarak yeni toplumsal yasama kadınların uyum sağlamalarına yardım etmek için Taâl-i Nisvan Cemiyeti'ni kurmuştur. Anadolu'ya geçtikten sonra cephede görev alarak Başçavuş rütbesi almış ve TBMM Hükümeti kurulduğunda Maarif Bakanı görevini üstlenmiştir. Halide Edip'in başarıları o dönemde yabancı basında da yer almıştır (Arabacı, 2007).

yaverlerine iletmişlerdir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'a işgali protesto eden telgraflar çekilmiştir. Yine Halide Edip, 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda da, çoğunluğunu her katmandan kadınların oluşturduğu iki yüz bin kişilik bir kalabalığa seslenerek onlara bağımsızlık yemini ettirmiştir (Şahin ve Şahin, 2013, ss. 61-63). Buradaki konuşmasından sonra hakkında yakalanma emri çıkan Halide Edip, eşi Adnan Bey ile Anadolu'ya geçecektir.

Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen ikinci mitingde konuşan Şükûfe Nihal (Başar)⁸ ise "*Aziz vatan beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın*" sözleriyle halkın en derin duygularına dokunurken, 13 Ocak 1920'de Sultanahmet Meydanı'nda "İstanbul Türktür ve Türk Kalacaktır" adlı mitingde konuşan Nakiye (Elgün) Hanım da⁹ Türklerin Avrupalılara terk

8 Üniversite mezunu ilk Türk kadını olan Şükûfe Nihal (1896-1973), Darülfunun'un Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nün erkek öğrencileri bölümüne geçerek 1919'da Erkek Üniversitesi'nden mezun ilk Türk kadını olmuştur. Henüz kadın haklarının tartışıldığı dönemde yazıları, eğitime bakışı, evlilik görüşü ve yazarlığı ile bu çabada değerli bir yer edinmiştir. Üniversitede karma eğitimin savunucusu olarak sivrilen Şükûfe Nihal, Kurtuluş Savaşı döneminde verdiği nutuklarla, genç yaşında kadın hakları ve eğitim konusunda gösterdiği mücadelelerle, Cumhuriyet devrinde yıllarca yaptığı öğretmenlikle, yazdığı pek çok eserle, kadın yazarlar içerisinde önemli bir yer edinmiştir (Çetindaş, 2014).

9 Nakiye (Elgün) Hanım Türkiye'nin en eski eğitimcilerinden biridir. Kız Muallim Mektebi mezunudur ve bu okulda edebiyat öğretmenliği yapmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Feyziye Lisesi'nde müdür olarak Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar çalışmıştır. Muallimler Cemiyeti başkanlığı yapan ve Kurtuluş Savaşı'nı mitinglerdeki konuşmalarıyla destekleyen Nakiye Hanım, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk Ocağı, Halkevi, Kızılay ve Türk Hava Kurumu'na üye olmuştur. İstanbul Kız Lisesi müdürü iken,

edilecek bir avuç topraklarının olmadığını göstereceklerini dile getirmiştir (Şahin ve Şahin, 2013, s. 63). Bütün bu mitinglerde Halide Edip'in dışında, Nakiye Hanım, Münevver Saime, Sebahat Hanım, Meliha Hanım ve Naciye Hanım da bir bağımsızlık savaşı verilmesi gerektiğini savunan önde kalan kadınlar olarak karşımıza çıkarken; bu mitinglerin hepsinde halkı harekete geçirmek ve şuurlandırmak için kullanılan en etkili unsurlar hiç şüphesiz İslamiyet'e olan bağlılık ve vatan sevgisi olmuştur.

İstanbul'da düzenlenen tüm mitinglerde katılımların yoğun olması ve özellikle kadın konuşmacılar tarafından yapılan konuşmaların, dinleyicilerin üzerinde yarattığı coşku ve tesirle birlikte, yapılan protestoların basın yoluyla tüm dünyaya duyurulmasının, kamuoyunun oluşması ve halkın harekete geçmesi yönünde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu etkinliklerde yer alan kadın konuşmacılar arasında, haklarında tutuklama kararı dahi çıkarılanlar olmuştur (Kurt, 2010, s. 78). Edirne'de de Mayıs 1919'da halkın yoğun katılımının olduğu mitingler düzenlenmiş ve bunun üzerine İtilaf Devletleri'nce planlanan toplantılara karşı polis önlem alınmıştır. Söz konusu engellemeler ve yasaklar nedeniyle bu tarihten sonra, İstanbul'da düzenlenemeyen mitingler diğer Anadolu şehirlerine kaydırılmıştır. Bu çerçevede, Anadolu'da bir yıl içinde 150'yi aşkın miting gerçekleştirilmiştir (Kurt, 2010, 78).

Kurtuluş Savaşı döneminde Türk kadınları yazılarıyla da bağımsızlık mücadelesi ve ruhunu desteklemişlerdir. Bunlar içinde en ilgi çekenlerin başında ise Halide Edip ve Müfide Ferit (Tek) gelmektedir. Bu ikili Milli Mücadele lehinde *Hâkimiyet-i Milliye* ve *İrade-i Milliye*

gazetelerinde yazılar yazmışlardır. Özellikle Halide Edip, yürütülen Milli Mücadeleyi tanıtarak halkı cesaretlendiren Türk romanının önde gelen kalemlerinden biri olarak Kurtuluş Savaşı döneminde de çeşitli görevlerde bulunarak, cephede de aktif rol almıştır. Cephedeki Halide Edip burada yaşadıkları ve gözlemleri ile Milli Mücadeleyi edebi eserlere taşıyan ilk kişi olmuştur. Savaş meydanlarında gördüğü ve işittiği birçok olayı da edebi eserlerinde başarıyla işleyen Halide Edip'in, bu eserlerindeki kadınların hepsi onun Anadolu'da tanıdığı evi, kocası, çocuğu ve vatani için fedakârlık eden kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadele'yi yaşamış bir kadın yazar olarak, hem hikâye ve romanlarında, hem de hatıralarında Kurtuluş Savaşı'na dair pek çok malzemeyi araştırmacılara yazarlık kudretiyle aktarabilmiştir (Sakallı, 2012, ss. 144-145). Özellikle, romanlarından *Ateşten Gömlek* (1923) ile *Vurun Kahpeye* (1923); hikâyelerinden *Dağa Çıkan Kurt* (1922) adlı kitaptaki hikâyeleri ve anılarında *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (1963) adlı eserleriyle Türk edebiyat tarihine damgasını vurmuştur. Müfide Ferit ise, *İrade-i Milliye Gazetesi*'nde *Gaziantep* isimli yazısı ile Antepçilerin savunmalarından gururla bahsetmiş, halkın azim ve şevkini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. *Kara Haber* başlıklı yazısında; İzmir'in işgalini ve yaralıların ümitsizlik içinde bekleyişlerini, *Hayret* başlıklı yazısında; İnönü Zaferi'nden sonra ulusun zafere olan inancının kuvvetlendiğini dile getirmiştir (Şahin ve Şahin, 2013, s. 63).

Kurtuluş Savaşı'nda vatanın kurtarılması için hizmet gören kadın cemiyetleri ise yardım toplama, geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuştur. *Asri Kadınlar Cemiyeti* ve *Hilal-i Ahmer Kadın Kolları*, özellikle askere giyecek temininde ve ordunun sağlık hizmetlerinde görev almıştır. *Türk Ocakları* ve *Muallimler Cemiyeti*'nde çalışan kadınlar da Milli Mücadele'ye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunların içinde en önemlisi *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti* olmuştur. Cemiyet, kadınları topluluklar halinde teşkilatlandırıp, onları mücadeleye teşvik etmiş, kadınları İtilaf devletleriyle Yunan ve Ermeni

1930'da İstanbul Şehir Meclisi'ne ilk kadın üye olarak seçilmiş, Daimi Encümen'de beş yıl üyelik yapmıştır. Cumhuriyet'in ilk kadın milletvekillerinden olan Nakiye Hanım, TBMM'de 5., 6. ve 7. dönemlerde milletvekilliği yapmıştır (Özyürek, 2014).

işgallerine karşı direnişe çağırılmış, işgalleri protesto eden kitle kadın hareketlerini ve yardımlarını organize etmiştir. Cumhuriyet’le birlikte birçok kadın cemiyetinin kuruluşuna zemin hazırlayan Cemiyet, milli mücadele sırasındaki faaliyetleriyle en büyük kadın siyasi teşkilatı haline gelmiş, milliyetçilik duygusuna dayanarak mücadele fikrini ön plana çıkarmış ve işgallere karşı koymak ortak amacında olmuştur. Bu faaliyetleri ile de diğer kadın cemiyetlerinden ayrılan *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, faaliyetlerini merkez ve şubeleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Cemiyet, cepheye cephe taşıyan, kadın kağı kollarına görevli ve gönüllü kadınlar sağlamış, cephe imalathaneleri, dikiş atölyeleri kurmuştur. *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve *Heyet-i Temsiliye* ile sürekli haberleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği direktiflere göre hareket eden cemiyet, yaptığı faaliyetlerini sürekli olarak Ankara’ya bildirmiştir. *Anadolu Ajansı*’nın kurulmasından sonra ajansla da haberleşen Cemiyet, haber gönderip haber almış, böylece savaş sırasında gelişen olayları takip etmiştir. Cemiyet’in üyesi kadınlar, cepheye ve cephe gerisindeki göçmenlere, şehit ailelerine, kimsesizlere yardıma çağırılmış, askerlerin ve muhtaçların giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bağış kampanyaları düzenlemiş, toplanan yardımları yerlerine ulaştırmıştır (Şahin ve Şahin, 2013, ss. 64-65).

Şüphesiz, Milli Mücadele döneminde Türk kadınının mücadelesini yürüttüğü zemin sadece cemiyetler, mitingler ya da gazetelerde çıkan yazıları değildir. Bilindiği üzere, Milli Mücadele dönemine ait imgelemelerde Türk kadını çoğunlukla ya kağı üstünde ya da sırtında cephe taşıyan, cephe ıslanmasın diye çocuğunun üstündeki örtüyü cephanenin üstüne örten vb. şekillerdeki cephe gerisi rolleri ile tasvir edilmektedir. Oysa ki, gerek cephe gerisinde başta silah olmak üzere askerin yaşesini karşılamak noktasında, gerekse cephe hattında muharebe eden Türk kadınlarının yanı sıra; erkeklerin de bulunduğu büyük kıtalara komuta eden Türk kadınları da olmuştur.

Örneğin, Halide Edip Garp (Batı) cephesine tayin edilmiş ve onbaşı rütbesine yükseltilmiştir. Kurtuluş Savaşı başladığında *İnas Darülfünunu* öğrencisi olan Münevver Saime Hanım da Garp cephesinde görev almış ve özellikle cephe gerisinde ve istihbarat işlerinde önemli başarılar göstermiştir. Yine, Kurtuluş Savaşı sırasında Kılavuz Hatice Pozanti’da mücadele ederken, Tayyar Rahmiye 9. Tümen’de gönüllü olarak bir müfrezenin komutanlığını yapmıştır. Kara Fatma Milli Mücadele’de Adana, Dinar, Afyonkarahisar, Nazilli Sarayköy ve Tire’de asker olarak çalışırken, Gördesli Makbule, Binbaşı Ayşe, Nezahat Hanım, Süreyya Sülün Hanım savaş sırasında cephelerde görev yapan diğer Türk kadınları olarak öne çıkmışlardır (Gökçimen, 2008, s. 53).

Bütün bu çerçeve dahilinde, Türk kadınının Kurtuluş Savaşı’ndaki yerini ve verdiği mücadelenin anlamını belki de en iyi Mustafa Kemal Atatürk’ün şu sözleri ortaya koymaktadır:

Dünyada hiçbir milletin kadını ‘Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim’ diyemez... Erkeklerimizin oluşturduğu ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işlemiştir... Kimse inkâr edemez ki, bu savaşta ve ondan önceki savaşlarda milletin hayat kabiliyetini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber; sırtıyla, kağınsıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin savaş malzemelerini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilâhi Anadolu kadınları olmuştur. Bundan dolayı hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle sonsuza dek kutlayalım.(Sevim, Öztoprak, ve Tural, 2006, s.540)

Osmanlı-Türk modernleşmesinin kadının toplumsal ve siyasal yaşamdaki yerini hukuksal zeminde ve toplumsal gerçeklikte güçlendirmeye dönük adım ve gelişmeleri ele aldığım bu çalışmada konunun Osmanlı

Devleti'nin son dönemindeki tarihsel süreci özetledikten sonra artık kadına dair köklü devrimlerin gerçekleştiği Erken Cumhuriyet dönemine geçmek yerinde olacaktır. Bir sonraki alt bölümde Erken Cumhuriyet döneminde kadının sosyo-politik konumu irdelenecektir.

Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın

Cumhuriyet'in kurucuları hem kadını hem de erkeği eşit yurttaşlar temelinde medenileştirme misyonunu yüklenmişlerdir. Ancak kadının bu konuda kaydedeceği gelişmenin büyük ölçüde erkeğin kadın için çezeceği yaşam stratejileriyle belirleneceği fikri toplumda yaygın olarak kabul görmüştür.

Zira gerek Türkiye'de gerekse Batı'da uzun yıllar, erkek bu sürece katılıp katılmamak konusunda özgür iradeye sahipmiş gibi algılanırken, aynı sürecin dışında kalan kadın, erkek egemen toplumun ve onun dayattığı ideolojinin kurbanı gibi görülmüştür. Yani erkek, akıl ve iradesiyle hayatına yön verme kapasitesine sahip birey olarak algılanırken, kadın bu kapasiteden yoksun "birey-altı" varlık olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, kadına toplumsal ve siyasal hayatta haklarının erkekler tarafından verildiği Cumhuriyet düzeninde de bu anlayışın oluşması kaçınılmaz olmuştur. Ancak bu durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Bu anlayış, Batı'da da mevcut olagelmıştır (Yumul, 2000, s. 41).

Bu gerçekliğe rağmen, Cumhuriyet devrimlerinin en önemli kazanımlarından birisi de hiç şüphesiz kadınların toplumsal ve siyasal hayattaki haklarını elde etmelerini sağlamak olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Ocak 1923'teki bir söylevinde dile getirdiği şu sözler, O'nun önderliğinde bu konuda izlenecek olan politikaların kararlılığını açıkça ortaya koymaktadır:

Şuna inanmak gerekir ki, yeryüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir... Bir topluluk onu oluşturanlardan yalnız birinin çağdaş gereksinimlerinin kazanılması ile

yetinirse o topluluk yarıdan çok güçsüzlük içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse özellikle bu noktayı temel olarak benimsemek zorundadır... Kadınlarımız da bilgin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar toplumsal yaşamda erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır. (Atatürk, 1969, s.700)

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Atatürk, bir toplumda kadınlığın yerini, kadınlığın doğası gereği "yüksek" bir mevki olarak işaret edip, kadınlığın, insanlığın var oluşunun merkezinde olduğuna dikkat çekmekte ve kadının yoksulluğunun toplumun ve aslında tüm insanlığın yoksulluğu demek olduğunu düşünmektedir. Çünkü O'na göre, insanlığın bugün yarattığı ve sahip olduğu zenginliği yaratanlar, insanları doğuran, yetiştiren ve bu mirası kucağında onlara aktaran kadınlar olmuştur. Bu yüzden yeryüzündeki insanlığın sahip olduğumaddi vemanevi bütün zenginlikleri bizatihi kadının varlığından kaynaklanan ve onun eseri olarak yorumlamaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde, Türkiye'deki kadınların Batılı hemcinsleri ile aynı seviyede olabilmeleri ve toplumda daha fazla söz sahibi olabilmeleri için bir takım düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. Fakat gerçekleştirilen bu reform hareketleriyle kadınlar için sosyal, siyasal ve ekonomik alanda sahip olacağı hakların devleti yöneten erkekler tarafından belirlenmesi durumu "devlet destekli bir feminizm"i ortaya çıkarmış olup, bu durum, kadınların haklarının tanımlanmasıyla sınırlı kalmayıp, kadınların hür bir iradeyle karar alma süreçlerine katılımının da sınırlanmasına yol açmıştır. Bu nedenle gerek *Medeni Kanun*, gerekse "seçme ve seçilme hakkı" gibi kadınları kapsayan düzenlemelerle oluşturulan "medeni kadın tipi", aslında devlet destekli feminizmin ortaya çıkardığı devletin kontrolündeki kadınlar olmuştur. Keza, kadına biçilen düşünce ve davranış kalıplarına göre "bilgili", "görgülü", "eğitilmiş", "sosyalleşmiş" varlıklar olarak ahlaken de son derece "namuslu", "iffetli", "ailesine bağlı" ancak "cinsiyetsiz" olan bir kadın tipi de ortaya çıkmıştır. Kadın, ancak

bundan sonra erkekle bir arada, ondan farksız bir şekilde topluma dahil edilmeye çalışılmıştır (Kurt, 2010, s.80).

Cumhuriyet açısından elbette kadın özgür, haklara sahip, eğitilmiş ve eşit yurttaş olmalı ancak bütün bunları devletin sınırlarını çizdiği alanda yapmalıydı. Bu nedenle Cumhuriyet, uygar uluslar safına katılırken kadın, aile, ahlak, namus dörtlemesi konusunda kararsız kalmıştır aslında. Kadınlar kendilerinden istenileni istenildiği kadarıyla istenilen çerçevede yaptıkları sürece sorun yoktur. Bundan dolayı, görünüşteki kadın haklarından yana söylemine karşın Cumhuriyet'in kurucu kuşağı, kadınları ulusun yaratıcıları, etken bireyleri, siyasi failleri olarak görmemiştir. Cumhuriyet, yasal/toplumsal uygulamalarıyla kamu ve özel alan ikiliğini büyük ölçüde kadınlar aleyhinde sürdürerek kadın haklarının sınırlarını belirlemiş ve kadınlara bu sınırlarını “gönülden kabul ettirmek” için öncü kadınların ve dahil oldukları örgütlerin üzerinden baskı ve kontrol uygulamıştır. Bir anlamda yeni rejim, kadın haklarını dış dünyaya karşı demokratikleşme simgelerinden biri olarak kullanmıştır (Hatipoğlu, 2010, s.40).

Bu gerçeklikler dâhilinde, Cumhuriyet döneminde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesindeki ilk adım Nezihe Muhiddin'in başında bulunduğu ve 16 Haziran 1923'te kurulan *Kadınlar Halk Fırkası* (KHF) tarafından atılmıştır. KHF'nin kurucuları arasında Nezihe Muhiddin'in dışında, Nimet Rumejde, Şükûfe Nihal, Seniye İzzeddin, Matlube Ömer, Zeliha Ziya, Tuğrul Bedri, Muhsine Salih gibi kadınlar da yer almıştır. KHF'nin kuruluş amacı, hükümete verilen beyannamede, kadınların ülkedeki sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların içinde olup onlardan birebir etkilendiğinden hareketle, söz konusu alanlarda kadınların etkin bir rol almayı düşünerek, kadının mevcudiyetini ve benliğini kitlevi bir şekle dönüştürmek için çalışmak olarak belirtilmiştir (Toprak, 1994, s. 8). 27 maddelik parti tüzüğüne en önemli maddesi, KHF etrafındaki hareketin politik bir hareket olduğunu ortaya koyan, siyasi haklarla ilgili ikinci maddesi olmuştur. Söz konusu

maddede, kadınların ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik meselelerinde etkinlik göstererek kendilerini kanıtladıktan sonra, Cumhuriyet'in milliyetçi projesini kadınlar açısından dönüştürmenin bir yolu olarak kadınlara siyasal haklar veren bir ilkeyi hayata geçirmek hedeflenmiştir (Kurt, 2010, s. 88).

KHF'nin kuruluşu basında farklı yorumlara neden olmuş, özellikle Hüseyin Cahid, Celal Sahir gibi yazarlarca kadınların cemiyet oluşturmak varken, siyasi bir oluşum içine girmeleri eleştirilmiştir. Neticede KHF'nin kuruluşu Ankara'nın onayını alamayacaktır. Partinin kurulmasına izin verilmeyişinin gerekçesi “halihazırda, kadınların siyasi haklarını alamamış olmaları”na bağlansa da, asıl neden toplumu cinsiyet esasına göre bölen bir partinin günün koşullarına uygun düşmemesi olmuştur (Toprak, 1994). Parti kuruluş çalışmaları Ocak 1924'teki bu ret cevabıyla sekteye uğratılan kadınlara cemiyet kurmaları önerilecektir. Nitekim bir süre sonra, 15 Şubat 1924'te, yine Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde *Kadın Birliği* (1927'de *Türk Kadın Birliği*-TKB şeklinde ismi değişecektir) kurulacaktır. KHF'nin kuruluşuna hükümetin izin vermediği bilgisini öğrenen ancak yazılı bir cevap alamayan kurucular heyeti, tüzükteki kadınların “hukuk-ı siyasiye kazanılmasına (siyasal hakların)” ilişkin ünlü ikinci maddeyi kaldırarak, yerine “Birliğin siyasetle alakası yoktur” ibaresini koymuşlardır ki, bu durum, TKB programının hükümetin kabul edebileceği sınırlarda hazırlandığı göstermekteydi. Birliği oluşturan kadın eylemcilerin kadınlığa ilişkin görüşleri ve düşünceleri farklılıklar gösteriyor, hayırseverlikten başlayıp siyasi hukuk talebine varan geniş bir yelpazede yer alıyordu (Zihnioğlu, 2009, ss. 4-5).

1924-1935 yılları arasında faaliyet gösteren TKB, Cumhuriyet döneminde kadınların sivil toplum alanında örgütlenme potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Birlik, Türk kadınına toplumsal ve ekonomik sahada yetkin bir düzeye getirmeye yönelik çalışmaların yanında, fikri sahada da gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1925-1927 yılları arasında faaliyet

gösteren *Kadın Yolu* dergisi ile 1933 yılında yayın hayatına giren *Kadın Sesi* dergisi bu anlamda kadın düşün hayatının biçimlenmesine ve kadın sorununda kamuoyu duyarlılığının sağlanmasında büyük rol oynamıştır. TKB'nin esas başarısı özellikle 1924-1927 yılları arasında siyasal haklar konusunda bir gündem yaratarak dikkatleri üzerine çekmesidir. TKB açısından en büyük kazanım da bu çalışmalarının ürünü olarak kadınlara siyasal hakların tanınması olmuştur (Oruç, 2010, ss. 3-4). Bu çerçevede, TKB kurulduktan sonra, tüzüğüne bir madde ekleyerek kadınlara siyasi haklar sağlamayı amaçlamış ve tüzük değişikliğinin arz edildiği İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğü bir süre tereddüt etse de bir sakınca görmeyerek tüzüğün yeni şeklini onaylamıştır. Bu çerçevede yaklaşmakta olan 1927 seçimlerine kadınların da katılması TKB bünyesinde tartışılmış ve çoğunluk kararıyla *Cumhuriyet Halk Partisi* (CHP) adına bir kadın aday tespiti uygun görülmüştür. Ancak, yürürlükteki 1924 Anayasası'nda seçime katılacak olanların erkek olmaları gerektiği açıkça belirtildiğinden TKB'nin bu isteği de geri çevrilecektir. Bu esnada basında da kadınların seçme ve seçilme hakkı tartışılırken, ilginç bir çıkış da o dönemde Milli Savunma Bakanı olan Recep Bey'den (Peker) gelecektir. Recep Bey, konu *Türkiye Büyük Millet Meclisi*'nde (TBMM) tartışılırken yaptığı konuşmada TKB'ye seslenerek “mademki Türk vatani ile ve mukadderatı ile fiili olarak meşgul olmak dileğindediniz, o halde bu fiili meşguliyetin başka bir şerefli cephesi vardır ki, size oraya davet ederim” diyerek kadınları askerlik hizmetine çağırmıştır. Oysa ki, Recep Bey, 1924'te Anayasa tartışmalarında kadınların seçimlere katılmasını savunan kişilerden biriydi (Toprak, 1994, s. 9).

TKB kurulduğu kendini feshettiği 10 Mayıs 1935 tarihine kadar tek parti yönetiminin önemli tek kadın derneği olmuştur. Birlik, özellikle Nezihe Muhiddin'in başkanlığı döneminde kadınların siyasi haklarını elde etme konusunda radikal bir çizgiyi benimsemiştir. Kadınların siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda kabul görüp özgürleşmeleri, karar mekanizmalarında söz sahibi olmaları ve yeni yönetimde kurucu

unsur olarak yer almaları TKB yönetiminin varoluş amacını oluşturmuştur. Ancak “kadınlık mefkûresi” için gerekli görülen tüm bu mücadeleler şartların uygun olmadığı gerekçesiyle aşırı istekler olarak nitelendirilmiş ve Birlik yönetimi ağır eleştirilerle yıpratılmıştır. Tüm bunların sonunda da Nezihe Muhiddin usulsüzlük iddialarıyla yönetimden uzaklaştırılması süreci başlayacaktır. Nezihe Muhiddin'e karşı TKB'nin 1927 kongresinde başlayan muhalefet, Ağustos 1927 sonuna doğru valiliğin cemiyetin merkezini polis tarafından arama emri çıkarmasıyla üst düzeye ulaşacaktır. Valiliğin Nezihe Muhiddin'i suçlamasına TKB içindeki muhalif kadınların da katılmasıyla bu hareket Nezihe Muhiddin'in kadın alanında politika yapmasına imkan vermeyecek biçimde yolsuzlukla suçlanmasıyla son bulacaktır. Nezihe Muhiddin'in Türkiye tarihinden silinmesi sürecinde mahkemelerle yıldırma, unutturulma ve reddedilişe dayalı bir yol izlenmiş ve Nezihe Muhiddin, hem valilik hem de TKB tarafından aleyhinde yolsuzluk, sahtekârlık, emniyeti suistimal suçlamalarıyla birbiri ardına açılan davalardan aklanarak değil, 1929 yılındaki yeni *Af Kanunu*'yla kurtulabilmiştir. Bu davalar kişisel itibarını, yeniden kamuoyu önünde kadın haklarını savunamayacak derecede o denli düşürmüştü ki, bunun ardından Nezihe Muhiddin'in hayatında suskunluk dönemi başlayacak, hiç kimse onu hatırlamak istemeyecek ve yanına yaklaşmayacaktır. Nezihe Muhiddin, bu dönemde evinde yakın dostlarıyla bir araya geldiği küçük bir çevreye açık olan aylık çay toplantılarını sürdürmüş ve roman yazarak, öğretmenlik yaparak geçimini sağlamaya çalışmıştır. 10 Şubat 1958'de yalnız bir halde *La Paix Ruh Hastalıkları Hastanesi*'nde hayatı son bulacak olan Nezihe Muhiddin birlikte tanıyan kuşaklar da bu pırılıtlı kadının imgesini de beraberlerinde götürerek yavaş yavaş yok olmuştur (Zihnioğlu, 2009, ss. 5-6). Yaprak Zihnioğlu'na (2009, ss. 3-4) göre, Nezihe Muhiddin'in tarihten dışlanmasının nedeni bireysel, kişisel çatışmalar değildi; bu çatışmanın tarafları Cumhuriyet'in erkek kurucular kuşağının hükümeti, siyasetçileri ve Osmanlı-Türk kadın hareketinin feminist eylemci ve

düşünürleriydi; yani Cumhuriyetçi erkekler Cumhuriyetçi kadın hakları savunucularıyla karşı karşıya gelmişti. Cinsiyet farklarına ve imtiyazlarına karşı mücadelesinde kendini “sesi gür çıkan bir kadın” olarak niteleyen Nezihe Muhiddin’in özellikle 1925’ten sonraki *Takrir-i Sükûn* döneminde günün ağır baskı koşulları sonucunda sözünü eksiltmiş ve kendisine otosansür uygulamıştır.

Nezihe Muhiddin’den sonra Latife Bekir’in (Çeyrekbaşı) başkanlığını yaptığı TKB’nin yeni yönetimi siyasi hak taleplerini geri plana iterek sinmiş bir tavırla varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Yeni yönetimle birlikte bir hayır kurumu gibi çalışmalar yürütmesi tercih edilen TKB’nin faaliyetleri devletin siyasetiyle tamamen uyumlu hale getirilmiştir. Denilebilir ki TKB temelinde Erken Cumhuriyet dönemindeki kadın hareketi, tek parti yönetiminin sınırlarını çizdiği dar bir saha içerisinde hareket imkanı bulamayarak iktidarın bünyesinde erimeye mahkum edilmiş, iktidarın toplumsal, siyasi ve ekonomik amaçlarına tabi kılınmıştır. Bununla birlikte TKB kadınların siyasi haklarını elde ettiği dönemde, bu hakların toplum tarafından benimsenmesinde ve tüm olanaklarıyla kullanılması bilincinin kadınlara kazandırılmasında ve yaygınlaştırılmasında çözümler üreten yegâne dernek olmuştur (Oruç, 2010, s. 119).

Tek parti yönetimi altında 1930 yılında başlayan bir dizi değişimle kadınları seçim sistemine dâhil eden Cumhuriyet rejimi kadınlara bütün haklarının verildiği gerekçesiyle Türkiye genelindeki kadın derneklerini ve örgütlerini kapatacak; Şair Nigâr, Fatma Aliye, Halide Edip, Nezihe Muhiddin ve Emine Semiye gibi kadın hareketinin öncü isimleri etkisizleştirilecek; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün belirlediği listeye göre yapılan iki kademeli seçimlerle doğrudan partinin iradesine bağlı kadın milletvekillerinin TBMM’ye girmesi sağlanacaktır (Yiğitler, 2015, s. 966).

Söz konusu gelişmelerin başlangıcı Türkiye’de kadınlara ilk siyasi haklarının tanındığı 3 Nisan 1930 tarihli *Belediyeler Kanunu*’yla

gerçekleşecektir. Tek partiden çok partili yaşama geçişin de denendiği bu yıllarda Mustafa Kemal Atatürk’ün demokrasi arzusunun bir ürünü olarak O’nun kontrolü altında *Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası* kurulmuştur. Bu parti, TKB eski başkanı olan Nezihe Muhiddin’i Beyoğlu’ndan İstanbul Şehir Meclisi’ne, CHP ise TKB’nin o dönemki başkanı olan Latife Bekir’i Fatih’ten İstanbul Şehir Meclisi’ne aday göstermiştir. Bu seçimde CHP adayı olarak İstanbul Şehir Meclisi giren Latife Bekir’in dışında Rana Sani Yaver, Refika Hulisi Behçet ve Safiye Hanımlar da İstanbul Şehir Meclisi’ne seçilmişlerdir. Bu kadınlardan sadece Nakiye Hanım, *İstanbul Şehir Meclisi*’nde *Daimi Encümen*’e girebilmiştir. TKB’den Latife Bekir ve Safiye Hanımlar da Eğitim Encümeni’nde görev yapmışlardır (Gökçimen, 2008, s. 21).

1933 yılına gelindiğinde kadınlara köy muhtarlığı ve ihtiyar heyeti seçimlerine girme hakkı tanınacak ve nihayet 1934 yılında, Malatya milletvekili İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin verdikleri bir anayasa değişikliği teklifi ile 5 Aralık 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınacaktır. 1 Mart 1935’de ortaya çıkan beşinci dönem TBMM’de bu sayede 18 kadın ilk defa milletvekili olarak yer alacaklardır (Bkz. Tablo 1). Böylece, Cumhuriyetin ilk kadın milletvekillerinin o dönem 399 üyesi olan TBMM’deki temsil oranı yüzde 4,5 olarak gerçekleşecektir (Gökçimen, Yapıcı, Kaya, Gültemen ve Geçmez, 2009, s. ix).

Erken Cumhuriyet döneminin ilk kadın milletvekilleri meslekleri itibariyle sınıflandırıldığında, 18 milletvekilinden 13’ünün öğretmen olduğu görülmektedir. Türkiye’de öğretmenlik, kadınlar için en eski meslek geleneğine sahip alanlardan biri olmuştur ve kadınlar açısından ilk kamusal meslek niteliğindedir. Kadın öğretmen, gerek Osmanlı İmparatorluğu’nda gerekse Cumhuriyet’te “medeniyete geçiş projeleri” kapsamındaki kilit figürlerden biri olarak görülmüştür. Emine Seniye, Nezihe Muhiddin, Şükufe Nihal gibi kadın öğretmenler İkinci Meşrutiyet ve sonrası kadın hareketinin öncüleri arasındaydı.

Tablo 1: TBMM V. Dönem Kadın Milletvekilleri (1935 -1939)

	Adı-Soyadı	Seçildiği İl
1	Mebrure Gönenç	Afyonkarahisar
2	Hatı Çırpan	Ankara
3	Türkan Örs Baştuğ	Antalya
4	Sabiha Gökçül Erbay	Balıkesir
5	Şekibe İnel	Bursa
6	Hatice Özgener	Çankırı
7	Huriye Öniz Baha	Diyarbakır
8	Fatma Memik	Edime
9	Nakiye Elgün	Erzurum
10	Fakihe Öymen	İstanbul
11	Benal Nevzat İstar Arıman	İzmir
12	Ferruh Güpgüp	Kayseri
13	Bahire Bediz Morova Aydilek	Konya
14	Mihri Bektaş	Malatya
15	Meliha Ulaş	Samsun
16	Esmâ Nayman	Seyhan (Adana)
17	Sabiha Görkey	Sivas
18	Seniha Hızal	Trabzon

(Gökçimen, Yapıcı, Kaya, Gültemen, Geçmez, 2009, s. 445)

Tablo 2: Mesleklerine Göre TBMM V. Dönem Kadın Milletvekilleri (1935 -1939)

Meslekler	Milletvekili sayısı	Oran
Öğretmen	13	72.22
Çiftçi	2	11.11
Yazar	1	5.55
Doktor	1	5.55
Belirtilmemiş	1	5.55
Toplam	18	100

(Gökçimen, 2008, s. 24)

Cumhuriyet döneminde de ilk kadın milletvekillerinden Mebrure Gönenç, Türkan Örs Baştuğ, Sabiha Gökçül Erbay, Hatice Özgener, Huriye Öniz Baha, Nakiye Elgün, Fakihe Öymen, Bahire Bediz Morova Aydılek, Mihri Bektaş, Meliha Ulaş, Esmâ Nayman, Sabiha Görkey ve Seniha Hızal mesleği öğretmen olan kadın milletvekilleridir (Gökçimen, 2008, s. 24). Hatı Çırpan ve Şekibe İnel ise milletvekili seçilmeden önce çiftçilik yapmışlardır. 1934'te Kazan Köyü'nün muhtarlığını babasından devralan Hatı Çırpan milletvekili seçildiği tarihe kadar çiftçilik yapmıştır. Hatı Hanım ise, Mustafa Kemal Atatürk'ün Kızılcahamam'a geldiği sırada karşılama heyetinde yer almış ve tanıştığı Atatürk, Hatı Hanım'ın buradaki tavrından etkilenmiş ve bunun sonucunda da TBMM'nin 5. Dönem Seçimlerinde onu kendi listesinden milletvekili adayı göstermiştir. Şekibe İnel ise İnegöl İsaören'de tarımla uğraşmıştır. Fatma Memik ise doktor olan tek milletvekilidir. Milletvekili seçilmeden önce tıp fakültesinde bir yıl staj yaptıktan sonra 1932'de Heybeliada Verem Sanatoryumu asistanlığına atanmış, aynı yıl Gureba Hastanesi asistanlığına geçmiştir. 1934'te aynı hastanenin poliklinik şefi olan Memik, Kızılay polikliniklerinde ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nda da çalışmıştır. Benal Nevzat Arıman ise yazardır ve sosyal, edebi, kadınlarla ilgili konularda birçok gazetede yazılar yazmış, konferanslar vermiştir. Ferruh Güpgüp'ün mesleği ise belirtilmemiştir (Gökçimen, 2008, s. 25).

İlk dönem kadın parlamenterlerinden Mebrure Gönenç belediye meclis üyeliklerinin yanı sıra Körler Okulu ve Körler Derneği Başkanlığı da yapmıştır. Kendisinin de görme sorunu olduğu için Türkiye'de körler alfabesinin getirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Mihri İffet Pektaş ise *Kadıköy Fıkraperver Cemiyeti*, *Hilâli Ahmer* ve *Himayeyi Eftâl* gibi yardım kuruluşlarında görev almıştır. Esmâ Nayman *Milletlerarası Kadınlar Konseyi* üyeliği ve *Türkiye Kadınlar Konseyi* Genel Sekreterliği yapmıştır. Nakiye Elgün, *İstanbul Vilayeti Umumi Meclis* üyeliği, *Türkocağı, Halkevi, Kızılay* ve *Türk Hava Kurumu*

Yönetim Kurulu üyelikleri ve başkanlıkları, *Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez Yönetim Kurulu* üyeliği ve *Topkapı Fakirlere Yardım Kurumu* Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. Benal Nevzat İstar Arıman ise *Kızılay* ve *Çocuk Esirgeme Kurumu* gibi kurumlarda görev almıştır (Gökçimen, 2008, s. 28).

Son olarak Erken Cumhuriyet döneminde toplumsal hayatın diğer veçhelerinde öne çıkan kadınlar ve faaliyet alanları şöyle sıralanabilir:

Bedriye Tahir Gökmen-İlk Türk kadın pilot; Sabiha Gökçen-Dünyanın ilk kadın savaş uçağı pilotu; Latife Uşaklı-Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk ve tek eşi; Afet İnan- Cumhuriyetin ilk kadın tarih profesörlerinden; Safiye Ayla-Önde gelen Türk Klasik Türk Müziği sanatçısı; Semiha Berksoy-İlk Türk kadın opera sanatçısı; Remziye Hisar-Cumhuriyet'in ilk kadın kimyageridir, Fransız Sorbonne Üniversitesi'nden mezun ilk Türk kadını; Süreyya Ağaoğlu-İlk Türk kadın avukat; Sadiye Hanım-İlk Türk kadın belediye başkanı; Gül Esin-İlk Türk kadın muhtar; Afife Jale-İlk Türk kadın tiyatrocü.

Kayda değer bir sivil toplumun yokluğuyla malul, çok büyük bir çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan geleneksel bir toplumdaki hukuksal düzlemde eşit yurttaşlığa dayalı, uygar dünyaya açık, cinsiyetçi kalıpları ve normlardan kurtulmuş bir topluma geçiş hafife alınacak bir toplumsal dönüşüm değildi. Kadının yüzlerce yıl önce dışlandığı toplumsal yaşama katılımı ve kamusal alana kabulü, Osmanlı-Türk modernleşmesinin en köklü değişim evresi olan Cumhuriyet devrimiyle birlikte önemli bir mesafe kat etmişti. Şüphesiz ki, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen sürede kadın hareketinin mücadelesi bu mesafenin kat edilmesinde önemlidir; ancak Osmanlı-Türk modernleşmesinin tarihsel dinamikleri gereği devletin rolü, güçlü sivil toplumun bulunmadığı toplumlarda daha da ön plandaydı.¹⁰ Dolayısıyla, "devlet destekli

10 Sivil toplumun gelişmişlik düzeyi, kadın hareketinin mücadele zemini açısından önem

feminizm” nitelemesini olumsuz bir çağrışım yapmak amacıyla tarihsel koşulları dikkate almaksızın gelişi güzel kullanmak, anakronik bir değerlendirme yapmakla sonuçlanabilir ve kadın hareketinin modernleşme sürecindeki özgün konumunu bağlamından koparabilir. Bu nedenle, Cumhuriyet devrimiyle birlikte kadına dair azımsanamayacak ilerlemelerin yaşandığını dikkate almak gerekmektedir.

Sonuç

Günümüze ulaşan kaynaklara bakıldığında Orta Asya Türk toplumunda kadınların statüsü erkekler ile eşit seviyedeydi. Örneğin, *Orhun Kitabeleri*’nde Hakan’ın eşine Hatun denildiği ve Hatun’un da Hakan’ın yanında devlet idaresinde aktif şekilde görev aldığı anlaşılmaktadır.

Türklerin İslam dinini benimsemesiyle birlikte, toplumsal geleneklerin İslamiyet’in ve Müslüman coğrafyadaki geleneklerin etkisiyle değişime uğradığı ve bu değişimin kadının toplumsal konumunu da derinden etkilediği görülmektedir. İslam dininde kadının siyasal hakları konusunda açık hüküm bulunmamasıyla birlikte, toplumsal normların dar ve tutucu yorumları nedeniyle kadınlar daha ziyade aile içine (özel alana) hapsedilen ve erkeğin korumasına muhtaç bir durumda bırakılmıştır. Türk toplumundaki bu değişimle birlikte, kadınlar, daha içe kapanık, aile içinde kendilerine biçilen rol ile yetinen ve toplumsal statüleri

taşımaktadır. Örneğin, Konuralp (2017, s. 70) sivil toplum alanı siyasal aktivizm ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye’de siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanların demokratikleşmesi ve insancılaşması açısından çok önemli işlevler üstlenebileceğine dikkat çekerken siyasal topluma gömülü olan sivil toplumun daha eşitlikçi bir yapıya yönelmek açısından barındırdığı potansiyeli vurgular. Kadın hareketi de salt hukuksal düzlemde kalmayan ve toplumsal gerçekliğe dönüşen bir eşitlik arayışında olduğundan sivil toplumun gücünden ve derinliğinden bağımsız düşünülemez.

erkeklerin gerisinde bir konumda kalmışlardır.

Dışa dönük toplumsal bir yaşantı süren Batı dünyasındaki kadınlar bile çok uzun yıllar süren “eşit olabilmek” mücadelesi vermişlerdir. Türk toplumunda ise Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet’e uzanan süreçte, kadının toplumsal yaşama eşit bir birey olarak katılabilmesi ve kamusal alandaki statüsünün erkekler ile eşit seviyeye gelebilmesi için kadın hareketleri ve öncü kadınlar etkin şekilde mücadele etmişlerdir. Kadınların kurmuş oldukları gazete, dergi gibi basın organlarıyla ve dernekler aracılığıyla taleplerini dile getirmişleridir. Bu talepler ilk başlarda kadınların eğitim hakkı, çalışma hakkı, eşit miras, ev dışında çalışabilme ve üretime katılma şeklindeki sosyal ve medeni haklara ait talepleri oluştururken, ilerleyen süreçte siyasal hak taleplerini de içerir hale gelmiştir.

Kurtuluş Savaşı’nda erkeğin yanında ülkenin kurtuluşu için bilfiil görev üstlenen Türk kadını, Özellikle 1920’lerden sonra siyasal hak taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. Bu talep henüz geleneksel yapısı devam eden Türk toplumunda erkekler açısından aşırı bir talep olarak karşılanıp muhalefet görse de, Mustafa Kemal, kadına toplumda hak ettiği yeri vermek için gerekli reformları yapmaktan çekinmemiştir.

1924 *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile laik ve modern eğitim anlayışı getirilerek kadın ve erkeğin eşit şekilde eğitim hakkından yararlanmasını sağlamıştır. 1926 yılında kabul edilen *Medeni Kanun* ile kadınlar yeni medeni haklar elde etmişlerdir. Ancak mutlak bir eşitlik için bunlar yeterli değildi. Seçme ve seçilme hakkı bakımından da kadın-erkek arasında tam bir eşitlik olması gerekiyordu.

Mustafa Kemal’in, toplumsal gelişmenin ancak kadın ve erkeği birlikte yücelterek mümkün olabileceği yönündeki görüşleri ve bu anlamda Türk kadınına hak ettiği yeri verebilmek için hayal ettiği devrimci düşünceleri tüm beyanlarında açıkça görülmektedir. Ancak Türk kadınının bu haklarını elde etmek için

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde başlattığı mücadele; Kurtuluş Savaşı boyunca gerek cephede gerek cephe gerisinde erkeklerle birlikte sergilediği savaşımı yok sayarak, elde ettiği tüm haklarının yukarıdan bir lütf olarak kendine sunulduğunu söylemenin bu mücadeleyi veren kadınlara büyük haksızlık olduğu kanaatindeyim.

Türk kadınının Tanzimat döneminden itibaren süren mücadelesi ilk önce 1930 yılında yerel seçimlerde, 1934 yılında da milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmesiyle başarıya ulaşmıştır. Çağdaşı olan birçok batılı ülke kadınlarından daha önce seçme ve seçilme hakkı kazanan Türk kadınının, bu hakkı kullanırken fırsat eşitliğinden ne denli yararlanabildiği halen tartışma konusu olsa da bu haklarını elde etmek için verdiği mücadele önemli kazanımların elde edilmesini sağlamıştır. Her ne kadar güçlü bir sivil toplumun bulunmadığı bir geleneksel toplum bağlamında devletin yukarıdan aşağıya yönlendirdiği bir olgu olarak değerlendirilse de özellikle Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte kadın konusu geleneksellikten kurtararak ele alınmaya başlanmış, çağdaşlaşma yolunun kadının özgürleşmesinden geçtiği gerçeği yadsınamayacak ölçüde gündeme gelmiştir.

KAYNAKÇA

Arabacı, H. M. (2007). Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adivar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(19), 271-294.

Arslan, Z. (2010). Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılmasında İttihat ve Terakki Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(11), 57-72.

Atakan, A. (2013, 11 09). Unut(tur)ulmuş Bir Öncü: Nezihe Muhiddin. 04 03, 2017 tarihinde Agos: <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/5987/unut-tur-ulumus-bir-öncü-nezihe-muhiddin>

adresinden alındı

Atatürk, M. K. (1969). Nutuk (1920-1927) (Cilt II). İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.

Çetindaş, D. (2010). Hüzünlü Bir Aşkın Biyografik Okuması: Şüküfe Nihal ve Yakut Kayalar. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi(XXVII), 155-169.

Enginün, İ. (1998). Milli Mücadele'de Türk kadını. Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları (3.Baskı b., s. 502-514). içinde İstanbul: Dergah Yayınları.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların Siyasal hayata Katılım Mücadelesi. Yasama Dergisi(10), 5-59.

Gökçimen, S., Yapıcı, H., Kaya, E., Gültemen, D., & Geçmez, T. (2009). Türk Parlamento tarihinde kadın parlamenterler : 1935-2009. 2016 tarihinde TBMM Yayınları, Ankara: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2109> adresinden alındı

Hatipoğlu, B. (2010). Cumhuriyet Projesinin Cumhuriyet Kadını İnşası (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Dumlupınar Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Kütahya. İnas Darülfünunu ve Kadınlar Dünyası Dergisi. (2014). 04 04, 2017 tarihinde İstanbul kadın Müzesi Yayını: https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/264/original/UniversitedeIlkKadınlar__opt.pdf?1417525942 adresinden alındı

Karaca, Ş. (2013). Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri. The Journal of Academic Social Science Studies, 6(2), 1481-1499.

Kardaş, A. (2015 , Ocak). Kadın Haklarına Adanmış Bir Ömür: Nezihe Muhiddin. 2017 tarihinde Lacivert Dergisi Sayı:9: <http://www.lacivertdergi.com/portre/ornek-kadınlar/2014/12/30/kadın-haklarına-adanmış-bir-ömür-nezihe-muhiddin> adresinden alındı

- Kardaş, A. (2015, Eylül). Halide Edip Adivar: Sürgün ve Mücadele ile Geçen Bir Ömür. 04 03, 2017 tarihinde Lacivert Dergisi Sayı:16: <http://www.lacivertdergi.com/portre/ornek-kadınlar/2015/09/03/halide-edip-adivar-surgun-ve-mucadeleyle-gecen-bir-omur> adresinden alındı
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı:Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi(46), 333-366.
- Kodaman, B. (1990). Tanzimat’tan Sonra Türk Kadını. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi(5), 131-178.
- Konuralp, E. (2016). Transformation of Secularism in Turkey: Debating Post-Secularism under the AKP-Rule. Doktora Tezi. Ankara: METU.
- Konuralp, E. (2017). Sivil Toplum ve Türkiye’deki Muhasebeciler Özelinde Meslek Örgütleri. *Lectio Socialis*, 1(1), 62-71.
- Kurt, Y. (2010). Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesinde Kadın: Karşılaştırmalı Bir Analiz (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Kars.
- Nuriye Ulviye Mevlan Civelek. (tarih yok). 04 04, 2017 tarihinde İstanbul Kadın Müzesi Resmi Web Sitesi: <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/nuriye-ulviye-mevlan-civelek> adresinden alındı
- Oruç, S. G. (2010). Türk kadınlar Birliği (1924-1935) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Ankara.
- Sakallı, F. (2012). Halide Edip Adivar’ın Hikayelerinde Milli Mücadeleyi Yaşayan kadınlar. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 5(10), 137-146.
- Sevim, A., Öztoprak, İ., & Tural, M. A. (2006). Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şahin, C., & Şahin, M. (2013). Osmanlı Son Dönemi ile Milli Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 53-72.
- Toprak, Z. (1994). Türkiye’de Siyaset ve kadın: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arşiv Ulusal Kadınlar Birliği Kongresi’ne (1923-1935). İstanbul Üniversitesi kadın Araştırmaları Dergisi(2), 5-12.
- Yiğitler, Ş. Ş. (2015). Erken Cumhuriyet Romanlarında Asker Kadınları ve Asker Kadınlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 965-980.
- Yılmaz, M. (2008). Türk Milliyetçiliğinde Sorun Olan Kadın. *21. Yüzyıl Dergisi*, 239-246.
- Yumul, A. (Bahar 2000). Bitmemiş Bir proje Olarak Beden. *Toplum ve Bilim*(84), 37-50.
- Zihnioglu, Y. (2009, Şubat 21). Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği, Çağdaş Türkiye Seminerleri,. 04 04, 2017 tarihinde Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi: http://www.obarsiv.com/pdf/YaprakZihnioglu_NB.pdf adresinden alındı